

JEDNA SLAVONSKA SVJETOVNA DRAMA TISKANA U 18. STOLJEĆU

Milovan Tatarin
(Filozofski fakultet – Osijek)

*Rad posvećujem profesoru Stjepanu Damjanoviću,
kojega znam samo po dobru.*

Dosad se nije znalo da je u Slavoniji 18. stoljeća tiskana jedna drama potpuno svjetovne tematike. Nema osobitoga naslova, nego se zove *Prikazanje iliti komedija*, a prvi je njezin čin objavljen u “Svetodaniku iliti kalendaru iliričkom za općeno godište 1781.” koji je uredio Marijan Lanosović. Riječ je o prosvjetiteljsko-sentimentalnoj komediji s temom iz građanskoga života, a tek će trebati utvrditi je li riječ o izvornom djelu ili – što je mnogo izvjesnije – prijevodu.

Ključne riječi: slavonski kalendari 18. stoljeća, svjetovna drama, nabožna drama, Marijan Lanosović

I.

I danas su za slavonsku dramu i kazalište 18. stoljeća temeljne studije *Isusovačke škole u Požezi (1698–1773)* i *Kazalište u starom Osijeku* Tome Matića:¹ pažljivo je pregledao samostanske historije i dijarije pa utvrdio da

¹ Prva je objavljena u “Vrelima i prinosima”, 5, Sarajevo, 1935., str. 38–42, a druga u “Građi za povijest književnosti hrvatske”, XIII, Zagreb, 1938., str. 91–108.

su đaci požeškoga isusovačkoga kolegija od 1710. pa do ukinuća Reda na crkvene blagdane javno recitirali na hrvatskom jeziku, a u sklopu nastave na latinskom. Prva je predstava izvedena 27. kolovoza 1715., za nju je podignuta pozornica u dvorištu isusovačke rezidencije, a prva kojoj znamo naslov – *Sapritius et Nicephorus* – igrana je pred isusovačkom crkvom 1718. uz velik broj gledatelja kojima su podijeljene *periohe* (cedulje sa sadržajem) na latinskom, njemačkom i francuskom jeziku. Nakon što je potkraj 1727. izgrađena kazališna dvorana predstave su požeških gimnazijalaca bile učestalije: između 1729. i 1772. Matić ih je registrirao šezdeset, deklamiralo se pretežito na latinskom jeziku, a najranija među njima govorena hrvatskim jezikom bila je *Sacra tragedia*, izvedena na Veliki četvrtak 1734. na pozornici podignutoj ispred oltara isusovačke crkve. Sa školske pozornice pak hrvatski se čuo tek 1765. u predstavi *Sedeciam*. O predlošcima ne znamo ništa, kao ni o onima kojima su se služili osječki isusovački gimnazijalci, koji su – što je prva vijest takve vrste – 1735. izveli dramu *Landelinus*. Možda je školskih predstava bilo i više, no dijarij bilježi samo one iz 1766. i 1767., za četiri se izrijeком kaže da su bile na njemačkom, da su bile javne i dobro posjećene, trajale su oko dva sata, a za jednu je općenito naveden sadržaj (*Mendax adolescens correctus*):

06. II. 1766. Četvrtak zvan debeli (pokladni). Popodne je u 4 sata razred sintakse s gramatikom dao “theatrum” s temom popravak mladića lažljivca. Sve bijaše na njemačkom jeziku (da se hrvatski puk pouči u tom jeziku, kako je volja naše carice). Deklamaciju su elegantno izveli, tako da je vojni i županijski stalež koji je bio nazočan ovoj izvedbi tražio da se ponovi još jedanput. Večera je bila u 7 sati zbog predstave.

11. II. 1766. Navečer je u 5 i 30 ponovno izvedeno recitiranje sintaksista uz daleko veći auditorij nego ranije te je pobralo veliki pljesak. Poslije večere je bila igra koja je završila tek u 11 i 30 sati, a u 12 u noći bio je počinak.²

2. IX. 1767. U 6 sati popodne poeti i sintaksisti recitirali su na njemačkom u tamnicama, gdje je došao general sa svim višim oficirima. Završeno je u 8 sati. I sutradan su principisti i parvisti uz opće odobravanje izveli njemačke recitacije u tamnicama.³

² Stjepan Sršan, *Osječki ljetopisi 1686.–1945.*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1993., str. 246.

³ Nav. dj., str. 249.

Predstave koje su pripremali studenti filozofije i teologije u franjevačkom osječkom samostanu (kojima su se 1775. pridružili i niži razredi gimnazije) također su bile otvorene za javnost, priređivane su pridvečer, za njih je napravljena osobita scenografija, obje su obrađivale teme iz kršćanske povijesti, obje su odigrane po dva puta, za onu iz 1770. ne kaže se na kojem je jeziku deklamirana, a ona iz 1775. izvedena je latinskim jezikom, s njemačko-hrvatskim interludijima:

15. i 22. II. 1770. Naša mladež iz oba razreda izvela je pred ocima i uglednijim građanima tragediju Sv. Pelagije, djevice i mučenice iz Tarsa. Za to je djelo bilo podignuto kazalište od vrata smočnice naovamo.⁴

22. II. 1775. Studenti oba razreda od principista i parvista te svjetovni učenici izveli su u blagovaonici latinsku tragediju o Sv. Margariti Kortonskoj. Izvođenje je počelo u pola 6 navečer i trajalo je tri sata na pozornici stručno napravljenoj za ovu zgodu. Međuigre su bile na njemačko-hrvatskom. Tragedija je ponovno prikazana 27. ovog mjeseca u isto vrijeme.⁵

Samostanski “theatrum” obično su priređivani u pokladnoj veljači i rujnu (školska je godina završavala početkom rujna, a počinjala početkom studenoga), očito su pobuđivali pozornost učenijega svijeta (vojni zapovjednici, gradski predstavnici, “ugledniji građani”), a hrvatski se jezik mogao čuti samo u međuigrama, pa nije neobično što je Matić istaknuo predstavu o Margariti Kortonskoj, “prvo i jedino svjedočanstvo, da se sa školske pozornice u Osijeku čula i hrvatska riječ”.⁶ Vojska se pak zabavljala gledajući njemačke predstave u kazališnoj dvorani podignutoj 1774. u dvorištu Generalatusa.

Tiskane drame na hrvatskom jeziku pojavile su se tek u posljednjim desetljećima 18. i na početku 19. stoljeća, svega ih je pet i svima su autori franjevci: tri je napisao Ivan Velikanović (*Prikazanje razpuštene kćeri, velike poslije pokornice, svete Margarite iz Kortone*, Osijek, 1780.; *Sveta Suzana, divica i mučenica*, Budim, 1783.; *Sveta Teresija divica, duvna reda karmelitskoga*, Osijek, 1803.), po jednu Aleksandar Tomiković (*Josip poznan od svoje braće*, Osijek, 1791.) i Grgur Čevapović (*Josip, sin Jakoba pa-*

⁴ Nav. dj., str. 61.

⁵ Nav. dj., str. 74.

⁶ Tomo Matić, *Kazalište u starom Osijeku*, str. 96.

trijarke, Budim, 1820.). Osim Čevapovićeve, sve su ostale prijevodi: Velikanović se poslužio talijanskim dramama *La prodiga figliola Margarita la beata di Cortona* (Rim, 1665.) Pietra Paola Todinija, *La Susanna vergine e martire* (Rim, 1675.) Giuseppea Bernerija⁷ i *La cadute avventurose overo la S. Teresa* (Bologna, 1683.) Pietra Francesca Minaccija, a Tomiković oratorijem *Giuseppe riconosciuto* Pietra Metastasija,⁸ što je jedini hrvatski tiskani prijevod kojega Metastasiova djela.⁹ Znamo točno kad je drama izašla: “06. VII. 1791. Aleksandar Tomiković je objavio knjigu hrvatskih stihova pod naslovom *Josip poznat od svoje brache* te ju je porazdijelio svim ocima.”¹⁰ Ništa danas nije poznato o knjizi *Tragoediae et aliae diversi generis repraesentationes* Josipa Paviševića, tiskanoj u Osijeku 1785, za koju Josip Jakošić nije zabilježio je li bila “in illyricum”.¹¹ Velikanovićeva *Sveta Suzana, divica i mučenica* također nije viđena od doba kad je o njoj izvijestio Petar Kolendić. U rukopisu je ostala latinskim heksametrima pisana ekloga Marijana Lanosovića *Ecloga illustrissimo ac reverendissimo domino Antonio Mandich* koju je autor 7. prosinca 1806. uručio biskupu Antunu Mandiću prigodom njegova prvoga službenog posjeta franjevačkom samostanu u Brodu. Među svim slavonskim osamnaestostoljetnim dramama poseban status uživa *Judith, victrix Holofernus*. Razloga su tomu dva: prvo, to je jedina drama pisana hrvatskim jezikom za koju znamo da su je učenici franjevačke gimnazije u Brodu javno izveli oko 1770. godine; drugo, u tom se komadu isprepleću biblijska tema i tema iz života supružnika pijanaca koji se zovu Columbina i Honsvurst. Dijelom je to, dakle, školska drama, dijelom pučka lakrdija. Rukopis nastao u Osijeku između 1774. i 1780. načinio je Andrija Antun Brlić – igrao je ulogu Juditine sluškinje Habrahame – a pronašao ga je i publicirao Matić.¹²

⁷ Petar Kolendić, *Velikanovićeva “Sveta Suzana”*, „Južni pregled”, VIII, 11, Skopje, 1933., str. 419–423.

⁸ Petar Kolendić, *Tomikovićev “Josip poznat”*, “Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor”, knjiga 9, Beograd, 1929., str. 194–195.

⁹ Slobodan P. Novak, *Pietro Metastasio u hrvatskoj dramskoj književnosti 18. stoljeća*, u: *Dani Hvarskog kazališta V*, Čakavski sabor, Split, 1978., str. 461.

¹⁰ Stjepan Sršan, *Osječki ljetopisi 1686. –1945.*, str. 114.

¹¹ Milivoj Šrepel, *Jakošićev spis: Scriptores Interamniae*, “Građa za povijest književnosti hrvatske”, 2, Zagreb, 1899., str. 128.

¹² *Jedna hrvatska školska drama iz Slavonije iz osamnaestoga vijeka*, “Građa za povijest književnosti hrvatske”, 27, Zagreb, 1956., str. 87–119.

Kazališni život Slavonije 18. stoljeća – ponajprije zahvaljujući istraživanjima Tome Matića – dobro je opisan s povijesnokulturološkoga aspekta,¹³ komparativnoga,¹⁴ poetičkoga,¹⁵ scensko-izvedbenoga,¹⁶ metričkoga,¹⁷ a osim *Svete Suzane, divice i mučenice*, sve su ostale drame dostupne u suvremenim izdanjima.¹⁸ Ono što ih povezuje jest to da su im teme odreda religiozne, što biblijske, što hagiografske. Nije to neobično, budući da su ih pisali duhovnici, koji su priče o kreposnim kršćanskim junacima, obrađene u dramskoj formi, širili među onima koji nisu znali latinski ili njemački. Ipak, tiskana je u Slavoniji u 18. stoljeću i jedna drama potpuno svjetovne tematike, koju je – vjerujem – pročitao mnogo više čitatelja nego Velikanovićeve ili Tomikovićeve dramu. Nema osobitoga naslova, nego se zove *Prikazanje iliti komedija*, a objavljena je u “Svetodaniku iliti kalendaru iliričkom za općeno godište 1781.”

¹³ Stanislav Marijanović, *O proučavanju drame i kazališnog života u Slavoniji 18. stoljeća*, u: *Dani Hvarskog kazališta V*, Čakavski sabor, Split, 1978., str. 374–399.

¹⁴ Ennio Stipčević, *Tomiković, Metastasio: uz početke hrvatske libretistike*, u: *Krležini dani u Osijeku 2002. (Žanrovi u hrvatskoj dramskoj književnosti i struke u hrvatskom kazalištu)*, priredio Branko Hećimović, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta – Zagreb, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, Pedagoški fakultet, Osijek, Zagreb – Osijek, 2003., str. 68–74; Cvijeta Pavlović, *Metastasio i Tomiković između sjećanja i zaborava*, u: *Dani Hvarskoga kazališta 37 (Pamćenje, sjećanje, zaborav u hrvatskoj književnosti i kazalištu)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug, Zagreb – Split, 2011., str. 108–134.

¹⁵ Pavao Pavličić, *Slavonska Judita i književna tradicija*, u: *Dani Hvarskog kazališta XXI (Hrvatska književnost 18. stoljeća – Tematski i žanrovski aspekti)*, Književni krug, Split, 1995, str. 224–241.

¹⁶ Nikola Batušić, *Dramska struktura Čevapovićeve Josipa, sina Jakoba Patrijarke*, u: *Narav od fortune*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1991., str. 225–241; Milovan Tatarin, *Slavonska crkvena prikazanja*, u: *Zaboravljena Oliva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 34–69.

¹⁷ Pavao Pavličić, *Stih i strofa u Čevapovićeve Josipu, sinu Jakoba patrijarke*, u: *Hrvatski dramski stih*, Književni krug, Split, 2000., str. 69–93.

¹⁸ *Judit, victrix Holofernis* objavio je, kako je navedeno, Tomo Matić. Lanosovićeve *Eclogu* donio je Rafo Bogišić u radu *Pastirska ekloga Marijana Lanosovića*, u: *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, urednici Zbornika akademik Dragutin Tadijanović i dr. Đuro Berber, JAZU, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, 1985., str. 167–174. Pretisak Čevapovićeve drame pripremio je i pogovor joj napisao Josip Bratulić, *Otvoreno sveučilište*, Zagreb, 1992. Dvije Velikanoviće drame objavio sam u knjizi *Ogledalo pokore*, Riječ, Vinkovci, 2003., a Tomikovićeve u knjizi *Ljubavi nebeske, ljubavi zemaljske*, Disput, Zagreb, 2007., str. 347–380.

II.

Josip Jakošić u spisu *Scriptores Interamniae* kaže da su kalendare uređivali Đuro Rapić (za 1743. i 1744.), Jerolim Lipovčić (1745.–1755.), Marijan Lanosović (1778.–1786.), kalendar za 1792. pripremio je Ivan Matković, a od 1793. do 1817. za kalendare se brinuo Aleksandar Tomiković.¹⁹ U navedeni niz treba uvrstiti Emerika Pavića – kojega Jakošić nije spomenuo – koji je kalendare uređivao od 1747. do 1780.²⁰ što znači da su nekih devet godina izlazila dva kalendara, Lipovčićev i Pavićev. Kalendarima se bavio i Antun Nagy, koji je štokavski kalendar izdavao malo u Pešti, malo u Budimu od 1813. do 1823. Priređivači osamnaestostoljetnih kalendara odreda su franjevci, osim pravnik Matkovića. Kalendar što ga je on uredio prvi je danas poznati kalendar koji se pojavio u Divaltovoju tiskari. Osim jednoga Divaltova poku-šaja – o čemu malo niže – kalendari su uvijek izlazili u Budimu, odakle su se u neuvezanim arcima dopremali u Slavoniju. Arci u kojima je bilo crvenoga tiska – a to su najčešće naslovnica i svetodanik – stizali su naknadno i tada se kalendar uvezivao. Najočiglednija stanka pada između 1787. i 1791. Što se događalo u tih pet godina nije jasno jer *iliričkih* kalendara iz toga razdoblja nisam našao. O nekim prijedporima koji su *potresali* tržište kalendara prije 1786. nešto se ipak zna. Ukratko, izbio je spor između Ivana Martina Divalta i Katarine Landerer, njegove bivše budimske poslodavke, koja mu je inače izdala potvrdu o radu kad se javio na oglas što ga je 29. svibnja 1775. raspisala osječka gradska uprava tražeći tipografa s carskom povlasticom.²¹ Kako se zna, Divalt je dopuštenje dobio 29. listopada 1775., otkupio je franjevačku tiskaru, a ispočetka se smjestio u “*Stadt-Haus*”, koji je – jer je kasnio s plaćanjem najma – napustio 1781. preselivši se u “kuću baštinka Unger”.

Uglavnom, u studenom 1779. pozvan je Divalt u osječki gradski magistrat, budući da su ugarski tiskari podnijeli Kraljevskom ugarskom namjesničkom vijeću tužbu protiv njega jer je izdao kalendar za što nije imao povlasticu. Kad je riječ o *iliričkim* kalendarima, za njih je povlasticu

¹⁹ Milivoj Šrepel, *Jakošićev spis: Scriptores Interamniae*, str. 127, 124, 137, 141, 142, 145.

²⁰ Taj podatak potječe od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga i do danas ničim nije potkrijepljen. *Bibliografija hrvatska*, Brzotiskom Dragutina Albrechta, Zagreb, 1860., str. 119.

²¹ Josip Bösendorfer, *Povijest tipografije u Osijeku*, “Građa za povijest književnosti hrvatske”, XIV, Zagreb, 1939., str. 127.

imala Katarina, a od carice Marije Terezije dobio ju je njezin suprug Leopold Francisco Landerer. Budući da je izdavanje kalendara bio financijski iznimno isplativ posao, Katarini nije bilo u interesu dijeliti ga s nekim, pa je – zajedno s još dva tipografa (Georgius Streisig iz Raaba i Kristian Steider iz Presburga) – htjela spriječiti Divalta u preuzimanju dijela tržišta. Divalt se pismeno očitovao 27. studenoga 1779. obrazloživši svoju odluku u pet točaka, no ipak mu je bilo zabranjeno izdavati kalendar.²²

Objašnjavajući zašto se odlučio na tiskanje kalendara, Divalt je među ostalim rekao da ga je “autor ilirskog kalendara, ugledni i za učeni svijet zaslužni pater zamolio, isto kao i publika koja vlada samo ilirskim jezikom, da on taj kalendar uredi i za ovdašnju publiku tiska, a također i njemački kalendar.”²³ Formulacija o “zaslužnom” franjevcu može se pročitati dvojako: da je Divalta na izdavanje kalendara potaknuo pater koji je u tom trenutku već imao iskustva s priređivanjem kalendara, no možda Divalt kaže da je sporni kalendar uredio franjevac. Nedvojbeno je svakako da Divalt govori o nekome s kim je mogao biti u češćem kontaktu. Ono što u zbivanjima oko prvoga osječkoga kalendara također nije jasno jest za koju ga je godinu tiskao. Marija Malbaša je smatrala da “mora da je izdan za godinu 1778. a možda još i za 1779.”²⁴ Sigurno je međutim da kalendar za 1780. nije tiskao Divalt,²⁵ nego je tiskan u Budimu, a tako će i nadalje biti tijekom 80-ih godina 18. stoljeća. Od tih su mi kalendara poznata tri primjerka: kalendar za 1781. godinu čuva se u zbirci rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom R II E – 8° – 191, a oni za 1785. i 1786. godinu u osječkom Muzeju Slavonije:

²² O svemu detaljnije Marija Malbaša u knjizi *Povijest tiskarstva u Slavoniji*, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb, 1978., str. 19–20.

²³ Nav. dj., str. 19.

²⁴ *Tiskare u sjeveroistočnoj Hrvatskoj u 18. stoljeću*, u: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*, urednici Zbornika akademik Dragutin Tadijanović, prof. dr. Josip Vončina, JAZU, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, 1991., str. 74.

²⁵ Malbaša kaže da je Divaltovo očitovanje na tužbu ugarskih tiskara Virovitička županija 17. siječnja 1780. poslala Kraljevskom ugarskom namjesničkom vijeću koje je odgovorilo dopisom od 10. kolovoza 1780. u kojem se Divaltu zabranjuje tiskati i raspačavati kalendare – *Povijest tiskarstva u Slavoniji*, str. 19. Logično je, dakle, pretpostaviti da se Divalt nije usudio tiskati kalendar za 1780. prije izricanja presude. Konačno, da je to i htio, nije stigao: izjavu je dao na samom kraju studenoga 1779., a u to su se doba kalendari za predstojeću godinu već uvelike morali tiskati.

SVETODANIK | ILLITI | KALENDAR | ILLYRICSKI | ZA | *OPCHENO GODISHTE* | 1781. | NA | KORIST I ZABAVU SLOVINACAH | SLOXEN. | Cum Privil. S. C. R. Apont. Majent. | U BUDIMU, | Slovima Katarine Landererove udovice.²⁶

NOVI I STARI | MISECSNIK | ILLITI | KALENDAR | ILLYRICSKI | ZA | *OPCHENO GODISHTE* | 1785. | NA | KORIST I ZABAVU SLOVINACAH | SLOXEN. | U BUDIMU | Slovima Katarine Landererove udovice.²⁷

NOVI I STARI | SVETODANIK | ILLITI | KALENDAR | ILLYRICSKI | ZA | *PRISTUPNO GODISHTE* | 1786. | NA | KORIST I ZABAVU SLOVINACAH | SLOXEN. | Cum Privil. S. C. R. Apont. Majent. | U BUDIMU, | Slovima Katarine Landererove udovice.²⁸

Iako se primjećuju sitne varijacije u strukturi naslovne stranice (1781. “Svetodanik, opcheno godishte”; 1785. “Novi i stari misecsnik, opcheno godishte”; 1786. “Novi i stari svetodanik, pristupno godishte”), iako se na kalendaru za 1781. pojavljuje florealna vinjeta, a na onima za 1785. i 1786. anđeo koji sjedi na oblaku, to su kalendari iz iste serije koji su izlazili u Katarininoj budimskoj tiskari. Na dvama je crvenim slovima istaknuto: Cum Privil(egio) S(acra) C(aesarea) R(egiaque) Apost(olica) Majest(as) = S dopuštanjem Svetoga Carskoga i Kraljevskoga Apostolskog Veličanstva, što zacijelo ima veze s tužbom protiv Divalta i odlukom Kraljevskoga ugarskoga namjesničkog vijeća od 10. kolovoza 1780. koja je presudila u korist ugarskih tiskara. Struktura kalendara je ista: *Vridni uspomene događaji, Od porođenja Njihovih Kraljevskih Visokosti Kuće austrijske, Ostali vladaoci Europe, Arkibiskupi u Madžarskoj*,²⁹ *svetodanik, Nike zvizdoznanske bilježke za opće-no godište, književni dio, Ukazalo pazarâ po Kraljestvu madžarskomu, Slavoniji i Srimu.*

²⁶ Crvenom bojom otisnuto je sljedeće: SVETODANIK, KALENDAR, OPCHENO GODISHTE, Cum Privil. S. C. R. Apont. Majent., U BUDIMU.

²⁷ Crvenom bojom otisnuto je sljedeće: MISECSNIK, KALENDAR, 1785., KORIST I ZABAVU SLOVINACAH, U BUDIMU.

²⁸ Crvenom bojom otisnuto je sljedeće: SVETODANIK, KALENDAR, 1786., Cum Privil. S. C. R. Apont. Majent., U BUDIMU.

²⁹ U kalendarima za 1785. i 1786. ta je rubrika proširena: *Arkibiskupi u Madžarskoj i biskupi po Slavoniji*. U kalendaru za 1785. iza toga slijedi dio pod nazivom *Veliki knezovi, to jest grofovi kneževinâ iliti varmedâ po Slavoniji i Hrvatskoj i Srimu*, ali ga u kalendaru za 1786. više nema.

Ako se ničim ne dâ potvrditi da je prvi Divaltov kalendar uredio upravo Marijan Lanosović (Orubica, 12. lipnja 1742. – Brod, 25. studenoga 1812.),³⁰ za budimske kalendare iz 1780-ih to se smije reći: osim za njega, ni za jednoga drugoga slavonskoga pisca Jakošić nije zapisao da je u tome razdoblju uređivao kalendar. To znači da se kalendarima bavio u razdoblju kad je bio profesor na osječkoj gimnaziji (od školske godine 1774./1775.) i profesor dogmatskog bogoslovlja na bogoslovnom učilištu u Osijeku (od školske godine 1777./1778.), a kad je postao gvardijan franjevačkoga samostana u Našicama (1785.–1788.) taj posao više nije radio. Svojedobno sam primjerak kalendara za 1785. opisao i ustvrdio da je riječ o kalendaru koji je uređivao Lanosović,³¹ a isto mislim i danas. Tako su, uostalom, mislili i Vladoje Dukat³² i Marija Malbaša.³³ Dukatu međutim nije bio poznat nijedan kalendar iz rečenoga razdoblja, pa je slutio da su izlazili u Budimu, a Malbaša je na temelju primjerka kalendara za 1783. – kojemu je nedostajala naslovna stranica – tvrdila da je “gotovo sigurno” da su Lanosovićeve kalendari izlazili u Osijeku.³⁴

Za razliku od ostalih slavonskih kalendara, onaj za 1785. ne zove se “svetodanik” nego “misečnik”, a književnih tekstova u njemu nema. U stihovima je tek osmerački sastavak *Nike zvizdoznanske bilježke za općeno godište 1785.: od zvizdâ skitačicâ, zemlje ploda i nemoćâ* u kojem se govori kakva će u meteorološkom smislu biti godina, što će roditi, kakve se bolesti mogu očekivati. Kalendar za 1786. godinu također sadrži *Nike zvizdoznanske bilježke za općeno godište 1786.: od zvizdâ skitačicâ, zemlje ploda i nemoćâ*, no sastavak je mnogo općenitiji od prethodnoga, tek se kaže da će godina “prititi sušom”, ali da će biti i kiše, no težak se ne bi trebao uzdati u zvijezde nego u Boga:

³⁰ Iscrpno o njemu piše Franjo Emanuel Hoško u knjizi *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 296–299.

³¹ *Jedan zaboravljeni slavonski kalendar iz 18. stoljeća*, u: *Dani Hvarškoga kazališta 33 (Prešućeno, zabranjeno i izazovno u hrvatskoj književnosti i kazalištu)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug, Zagreb – Split, 2007., str. 137–139.

³² *Iz povijesti hrvatskoga kalendara*, “Narodna starina”, sv. 4, II. knj., br. 1, Zagreb, 1923., str. 36.

³³ *Stari osječki kalendari*, u: *Slavonski godišnjak 1967.*, Novinsko-izdavačko poduzeće “Štampa”, Osijek, 1967., str. 245.

³⁴ Nav. dj., str. 245.

Sunce milo, Davor s njime,
vladaoci od godine,
sušom prite, jest istina,
srednje ruke al žestina
veseli nas jer će kiše
dosta biti, ne odviše.
Pomnjiv težak al ne motri
koja za kom zvizda hodi,
neg se vičnjem Vladaocu
priporuči neba Otcu,
pak ustaje prija sunca,
od truda mu koža puca.
Kad na vrime sve opravi,
u žitnice blago spravi,
sve u Boga još ufanje
ima tvoje pouzdanje.
K otom trizno živi vazda,
ne blaguje što ne valja,
nit se srdi, nit tuguje,
svako s mirom uređuje.
Zato zdravje njemu služi,
na Boga se on ne tuži.
Da bi tako svak činio,
više b' imo, viš' živio.³⁵

O sadržaju Lanosovićevih kalendara ne možemo donijeti općenitiji sud, jednostavno zato što raspolažemo s premalo primjeraka, pri čemu u onome iz 1785. nema književnih sastavaka, a u kalendaru za 1786. tiskan je spjev *Izkazanje od Filomene, kćeri kralja Pandijana*. Smije se tek reći da je kao “profesionalni čitatelj” bio posrednik koji se brinuo da do onih koji nisu znali nijedan drugi jezik doli hrvatskoga, koji su bili tek elementarno pismeni, dođu tekstovi koji će ih zaokupiti i *natjerati* na čitanje.

³⁵ U kalendaru za 1781. *Neke zvizdoznanske bilježke* nemaju takav sastavak, nego se tek kaže: “Ove godine vlada Davor ili, po nazivku zvizdoznanaćâ, Merkurius, skupavladaoca ima zvizdu Venus.”

III.

Jedan jedini trag da su u slavonskim kalendarima tiskani i dramski sastavci ostavila je Marija Malbaša u radu *Stari osječki kalendari* u kojem je iznijela kratku povijest te publikacije od 18. do 20. stoljeća. Govoreći, naime, o najstarijim osječkim kalendarima 18. stoljeća, na prvom mjestu navela je kalendar za 1783. godinu. Kako se primjerak sačuvao bez naslovnoga lista, nije mogla odlučno tvrditi gdje je tiskan, no, kako je rečeno, bila je sklona vjerovati da je to bilo u Osijeku.³⁶ Malbaša je tada, među ostalim, zapisala: “U zabavnom dijelu toga kalendara nalazi se tekst u obliku kazališnog komada i to ‘Prikaze dio trechi, prizor prvi’. Sam naslov komada nije naveden, jer se nalazio u ranijim godištim. Kako je to treći dio možemo sa sigurnošću zaključiti da su barem još dva godišta prethodila ovome”.³⁷ Možda zato što je rad izišao u slabije referentnoj publikaciji, a možda i zato što se kalendarima općenito manje bavilo u drugoj polovici 20. stoljeća – uz časnu iznimku Divne Zečević – tek, na tu se Malbašinu konstataciju nitko nije osvrnuo. Kad sam u Muzeju Slavonije pokušao pronaći kalendar za 1783., nisam uspio. No, uočio sam da se u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici čuva kalendar za 1781. godinu, pa mi je odmah bilo jasno da je riječ o kalendaru iz serije kojoj pripada i kalendar što ga je spomenula Malbaša. Doista, taj kalendar sadrži prvi čin drame (14 prizora), koja je, dakle, sigurno objavljena u trima godištim, od 1781. do 1783. Šteta je što Malbaša nije kazala stoji li na kraju “dijela trećega” napomena o svršetku ili možda “slidi” će četvrti dio” iz čega bi se dalo zaključiti koliko je drama imala činova. Budući da kalendaru za 1783. nisam uspio ući u trag, ne mogu o tome ništa kazati.

A o čemu govori zasad jedina poznata tiskana svjetovna slavonska drama? U središtu je varoška obitelj: muž Ivan, supruga Katarina, djeca Janja i Ignatio, djed Nikola, sluškinja Marta i sluga Jurje. Riječ je o uzornoj obitelji u kojoj mlađi poštuju starije, sinovi očeve, supruga muža i svekra, sluge gospodare. Svi su pobožni, ne čine drugomu zla i ne svađaju se (Nikola kaže: “Ako tko štogod učini ili ričju uvridi, uvik je sramota njegova, a ne tvoja, buduć da svit znade da si ti jedan pošten i vridan čovik”, prizor VI.), bave se svojim poslovima, ne ogovaraju, pomažu sirotinji, rano liježu, rano

³⁶ Ponovila je to i u knjizi *Povijest tiskarstva u Slavoniji*, str. 20.

ustaju, raspoložu pristojnim financijskim kapitalom, Ivan se oko svakoga trgovačkog pothvata savjetuje s ocem, a iz kuće ne izlazi ako se prvo ocu ne javi, muškarci čitaju knjige na njemačkom, oslovljavaju se s “gospodine” i “gospojo”. Neprekidno se ističe ravnopravnost: djed Nikola svima dijeli isti komad kolača (pite), kad najavljuje da će ga posjetiti kum, knjigovezac i liječnik, želi da “se svaka čine u kući složno” (prizor VII.), pa pita hoće li im spraviti “štogod malo večerice” te hoće li i snaha koga pozvati. Unatoč tomu, odnosi su tradicionalno postavljeni: muškarac je glava kuće, žena mu je u svemu podčinjena (Katarina, primjerice, smatra da je potpuno nedostojna svoga izvrsnog muža, da djeca ne trebaju tražiti izgled u njoj jer je ona puna “pomanjkanja”, nego u ocu, “koji je jedna u sebi dobrotu”, i djedu, “koji je jedan ljubeznivi i sasvijem izgledni starčić na svitu” /prizor I./; komad kolača koji je dobila od svekra neće pojesti, nego će ga dati mužu, a ne kćeri, a i kći će ga se odreći u očevu korist; ona posjeduje novac, ali napominje da što je njezino, to je i muževo); iako se više ne bavi trgovinom, Nikola je i dalje gospodar kuće; Ivan Nikoli ljubi ruku, a čine to i unuci Janja i Ignatio; Janja prede, a Ignatio ide u školu. Likovi, dakako, zastupaju kršćanske vrijednosti: Ivan zahvaljuje Bogu što se “na ženu od zlata namirio” (prizor III.); Katarina zahvaljuje Bogu koji joj je dao prekrasnu djecu (“Bog je njim dao jednu vlastitost duše veoma učenu da se lasno pomoći mogu”, prizor I.); Nikola pomaže sirotinji, ali ne želi da to itko zna: “Ali nikomu ne valja kazati štogod od toga. Da drugi čuju, bi počeli suditi da činimo ukazati se samo svijetu. Ne valja da svijet znade, dosta je da se u nebu znade” (prizor XII.).

U prvom činu sve se događa u njihovoj kući, a zaplet se oblikuje u trenutku kad Katarinu posjećuje gospođa Anđelija (prizor XI.), a Ivana Anđelijin muž Luka (prizor XIII.). Anđelija pripovijeda da joj muž kocka i pijančuje, a i “miluje drugu. [...] Jerbo otkada k njoj odlazi, mene ne može viditi niti spava u mojoj sobi. Pak ako mu koju dobru rič rekнем, odgovara mi priko batine.” Budući da muž rasipa kuću, Anđelija mora prodati nakit ne bi li otplatila dugove: “Što znam činiti? Moj siromaški biser oti’ će mi vas. Za sada valja mi prsten i menđuše uložiti, a kako se čini, može biti oti’ će mi i đerdani.” Dobra Katarina ponudi Anđeliji 200 forinti, a od nje u zalog uzima prsten i naušnice, uvjeravajući Anđeliju da je tako najbolje jer je pouzdana, nitko za to neće saznati, a i bolje je da od nje uzajmi, nego da svoje dragocjenosti dâ nekom lakomcu. S druge strane, Luka Ivanu govori kako ima za ženu “pogan od svijuju pogani”, koja je prokockala sve stvari u kući, ima

švalera, zbog čega hoće poludjeti. Moli Ivana za pomoć, koji se pomalo opire, jer mora “od svega račun otcu dati”. Na kraju Ivan pristaje Luki pozajmiti 300 forinti, a ovaj mu u zalog ostavlja “što odiće svilene zlatom vezene, što srebrnih noža i kašika i prsten s dragim kamenom”. Prvi čin završava razgovorom slugu Jurja i Marte, koji su dakako najbolje obaviješteni, pa saznajemo da su Anđelija i Luka zapravo varalice, da se u njihovoj kući organiziraju zabave, “ručak s večerom sastavi se”, da oboje kockaju i da su upali u dugove, da Luka ima ženu “s kojom troši i kost s vrata”, a Anđelija se “voda s nikim društvom od mala povirovanja, s nikima mladima razpuštenoga života” te da je “sto puta svojemu mužu smrt želila”. Taj je završni prizor zapravo najživlje i najduhovitije oblikovan: sluge ponavljaju kako su im gospodari zabranili ogovarati, pritom polagano otkrivaju ono što znadu, a osobito je vješta Marta, koja Jurja neprekidno potiče da joj kaže što zna. Na kraju uzvikne: “Oh, šutimo, dosta je! Ne bih rad’ da počmemo ogovarati.”

Već se iz tako sumarno prepričana sadržaja prvoga čina može naslutiti u kojemu se smjeru drama razvijala. Luka i Anđelija isprva su nadmudrili Ivana i Katarinu, no njihova se prevara mora otkriti, moraju nekako biti kažnjeni, a poštteni supružnici moraju dobiti moralnu satisfakciju. Bilo bi to u skladu s kratkim predgovorom u kojem priređivač kalendara kaže da je *prikaza* ponajprije korisna, “iz nje primiti nauk hoćete kako se zavade i ogovaranja ukinuti mogu.” Današnjem će čitatelju dramska fabula, konstruiranje zapleta i dijalozni biti naivni, zacijelo i smiješni. Većina je prizora dramaturški nefunkcionalna i služi samo zato da bi likovi iznijeli vlastita životna stajališta, koja međutim imaju snagu univerzalnoga moralnog principa. Pritom su likovi krajnje plošno oblikovani, kao apsolutno dobri ili apsolutno pokvareni, o kakvoj psihološkoj karakterizaciji nema govora. Sve su didaskalijske tehničke prirode i rabe se samo ako se treba naznačiti da netko nekome šapće u uho ili čini kakav pokret (ljubi ruku, dijeli kolač, ulazi ili izlazi). Namijenjen isključivo čitanju, to je didaktičan sastavak s oštro definiranom granicom između dobrog i lošeg ponašanja. Iako se u drami na jednom mjestu spominje Sisak, ništa u njoj ne sugerira kakav osobit prostor i vrijeme, ne znamo gdje se i kad događa.

Značenje je *Prikaze iliti komedije* ponajprije kulturnopovijesno, budući da je riječ o – barem zasad – jedinoj slavonskoj osamnaestostoljetnoj drami sa sekularnom temom, k tomu na hrvatskom jeziku, k tomu tiskanoj. Zacijelo su takve sastavke učeni Slavonci, ako su htjeli, mogli čitati u njemačkim

izdanjima, no uvijek ostaje ona silna većina koja nije imala ni znanja ni novca, koja osim materinskoga drugog jezika nije znala, koja nije mogla pribivati ionako rijetkim isusovačkim i franjevačkim kazališnim izvedbama. Takvima su, dakako, bili namijenjeni prijevodi Velikanovića i Tomikovića, no treba misliti da je njihova diseminacija mogla biti otežana kojekakvim čimbenicima, a na prvome je mjestu svakako skupoća knjige. Da bi prosvjetiteljsko-sentimentalna *komedija* s temom iz građanskoga života bila tiskana kao zasebna knjiga, o tome se zacijelo nije mislilo u rečeno doba, dijelom zato što su se književnošću ponajprije bavili duhovnici, koje su zanimale uzvišenije, hagiografske teme, a kad su se književnim poslom bavili svjetovnjaci, oni su se laćali pragmatičnijih žanrova. Kalendari su međutim bili mjesto u kojem su se objavljivali *korisni* tekstovi, najvećim dijelom u stihu jer se pouka iznesena u osmercu ili desetercu lakše pamtila. Kako se približavamo 19. stoljeću, broj se proznih sastavaka povećavao, svoje su kalendare “pripovitkama i dositkama” uredno opskrbljivali Ignjat Alojzije Brlić, Antun Nagy i Adam Filipović Heldentalski.

Da se jedan priređivač u kalendar odlučio uvrstiti dramski sastavak u ovome je trenutku više od kurioziteta upravo zato što takvih drama u Slavoniji dosada poznavali nismo. Budući da se korpus kalendara nije sačuvao, pa nemamo potpunog uvida u njihove sadržaje, ne bi bilo uputno tvrditi da je to osamljen primjer u svekolikoj kalendarskoj produkciji, a Lanosović se za dramu odlučio u doba kad je već postojalo nekoliko tiskanih drama na hrvatskom jeziku (Velikanovićevo *Prikazanje razpuštene kćeri* i *Sveta Suzana*). Je li riječ o izvornom djelu ili o prijevodu, o tome ne mogu ništa reći, ne samo zato što ne poznajem ostatak drame, nego i zato što se za to hoće specijalističko poznavanje dramske produkcije 18. stoljeća drugih nacionalnih književnosti, možda baš njemačke i možda baš onoga što se naziva *Rührstück*.³⁷ Dok se netko ne poduhvati te zadaće i dok nekomu ne pođe za rukom pronaći ostatak *Prikaze iliti komedije* objavljene u kalendaru za 1781. godinu, treba se zadovoljiti činjenicom da je korpus slavonske drame 18. stoljeća odsad brojniji za jednu svjetovne tematike.

³⁷ *Stari osječki kalendari*, str. 245.

³⁸ O prisutnosti te vrste u kajkavskoj drami kraja 18. i početka 19. stoljeća pisao je Nikola Batušić u knjizi *Starija kajkavska drama*, Disput, Zagreb, 2002.

LITERATURA

- Ennio Stipčević, *Tomiković, Metastasio: uz početke hrvatske libretistike*, u: *Krležini dani u Osijeku 2002. (Žanrovi u hrvatskoj dramskoj književnosti i struke u hrvatskom kazalištu)*, priredio Branko Hećimović, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta – Zagreb, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, Pedagoški fakultet, Osijek, Zagreb – Osijek, 2003., str. 68–74; Cvijeta Pavlović, *Metastasio i Tomiković između sjećanja i zaborava*, u: *Dani Hvarškoga kazališta 37 (Pamćenje, sjećanje, zaborav u hrvatskoj književnosti i kazalištu)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug, Zagreb–Split, 2011., str. 108–134.
- Franjo Emanuel Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 296–299.
- Iz povijesti hvarškoga kalendara*, “Narodna starina”, sv. 4, II. knj., br. 1, Zagreb, 1923., str. 36.
- Jedan zaboravljeni slavonski kalendar iz 18. stoljeća*, u: *Dani Hvarškoga kazališta 33 (Prešućeno, zabranjeno i izazovno u hrvatskoj književnosti i kazalištu)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug, Zagreb – Split, 2007., str. 137–139.
- Jedna hrvatska školska drama iz Slavonije iz osamnaestoga vijeka*, “Građa za povijest književnosti hrvatske”, 27, Zagreb, 1956., str. 87–119.
- Josip Bösendorfer, *Povijest tipografije u Osijeku*, “Građa za povijest književnosti hrvatske”, XIV, Zagreb, 1939., str. 127.
- Marija Malbaša, *Povijest tiskarstva u Slavoniji*, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb, 1978., str. 19–20.
- Milivoj Šrepel, *Jakošićev spis: Scriptorum Interamniae*, “Građa za povijest književnosti hrvatske”, 2, Zagreb, 1899., str. 128.
- Nikola Batušić, *Dramska struktura Čevapovićeva Josipa, sina Jakoba Patrijarke*, u: *Narav od fortune*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1991., str. 225–241; Milovan Tatarin, *Slavonska crkvena prikazanja*, u: *Zaboravljena Oliva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 34–69.
- Nikola Batušić, *Starija kajkavska drama*, Disput, Zagreb, 2002.
- Pavao Pavličić, *Slavonska Judita i književna tradicija*, u: *Dani Hvarškoga kazališta XXI (Hrvatska književnost 18. stoljeća – Tematski i žanrovski aspekti)*, Književni krug, Split, 1995., str. 224–241.
- Pavao Pavličić, *Stih i strofa u Čevapovićevu Josipu, sinu Jakoba patrijarke*, u: *Hrvatski dramski stih*, Književni krug, Split, 2000., str. 69–93.
- Petar Kolendić, *Tomikovićev “Josip poznan”*, “Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor”, knjiga 9, Beograd, 1929., str. 194–195.
- Petar Kolendić, *Velikanovićeva “Sveta Suzana”*, “Južni pregled”, VIII, 11, Skopje, 1933., str. 419–423.
- Slobodan P. Novak, *Pietro Metastasio u hrvatskoj dramskoj književnosti 18. stoljeća*, u: *Dani Hvarškoga kazališta V*, Čakavski sabor, Split, 1978, str. 461.
- Stanislav Marijanović, *O proučavanju drame i kazališnog života u Slavoniji 18. stoljeća*, u: *Dani Hvarškoga kazališta V*, Čakavski sabor, Split, 1978, str. 374–399.

Stari osječki kalendari, u: *Slavonski godišnjak 1967.*, Novinsko-izdavačko poduzeće “Štampa”, Osijek, 1967., str. 245.

Stjepan Sršan, *Osječki ljetopisi 1686. –1945.*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1993., str. 246.

Tiskare u sjeveroistočnoj Hrvatskoj u 18. stoljeću, u: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*, urednici Zbornika akademik Dragutin Tadijanović, prof. dr. Josip Vončina, JAZU, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, 1991., str. 74.

Tomo Matić, *Kazalište u starom Osijeku*, str. 96.

SUMMARY

ONE SLAVONIC SECULAR PLAY PRINTED IN THE 18th CENTURY

Milovan Tatarin

Up to now it has been unknown that in the 18th century in Slavonia a play of completely secular subject matter was printed. It has no particular title, but is called simply *Prikazanje iliti komedija (Play or comedy)*, and its first act was published in *Svetodanik iliti kalendar ilirički za općeno godište 1781*, edited by Marijan Lanosović. It is an enlightenment-sentimental comedy covering a topic from middle-class life, and it still remains to be determined whether it is an original work or – more likely – a translation.

Key words: Slavonian 18th century almanacs, secular play, religious play, Marijan Lanosović

Primljeno 24. travnja 2012.

PRILOG

PRIKAZA ILITI KOMEDIJA

Napomena o izdanju teksta

Prikaza iliti komedija priređena je iz “Svetodanika iliti kalendara iliričkog za općeno godišće 1781.” koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, signa-tura R II E – 8° – 191.

U jezik nisam dirao, tekst je samo ortografski i interpunkcijski osuvremenjen.

U samoglasničke skupove umetao sam intervokalno /j/, a sekvencu <er> za slogotvorno /r/ transkribirao sam kao <r>.

Priređivač kadšto ne provodi asimilaciju po zvučnosti (odkati, kadkad, razkoshje, izpechi, iztuxim, uztavite, uztegnuti, razcnuti, razpushtenoga).

Disimilacija konsonantske skupine -mn u -ml susreće se samo u riječi mlogo.

Osim u genitivu plurala, konsonant <h> susrećemo i ondje gdje mu nije mjesto (uradickeh, moguh, naht). U oba sam ga slučaja u transkripciji izostavio, a ondje gdje se genitiv plurala ne razabire iz konteksta, dodao sam znak duljine.

Za treće lice množine osobne zamjenice upotrebljavaju se prejetirani enklitički oblici (jih, jim).

Futur je najčešće pisan fonetski (sluxiche, uzechu, dachumu, kazachuti, otichemi, izbrojichu), gdjekad neapokopirano (bitiche, Znatiches, Ucninittiche), a rjeđe onako kako je i danas uobičajeno (dochiche).

Palatali /lj/ i /nj/ zabilježeni su redovito dvoslovima <lj> i <nj> (osim u primjeru obiteli, gdje može biti riječ o slagarskom propustu) iz čega se može zaključiti da je provedena mlađa jotacija. Isto se može reći i za skupine <tj> i <dj>, premda pisac kadšto /ć/ i /đ/ zapisuje po postanju riječi (pogodjo, svadja, uvriddenje, obratjaju, dogadja). Iako se kod slavonskih pisaca uz zapis milloserdje može naći i millosergje (millosergye), u tom sam primjeru ostavio mogućnost starijeg izgovora sekundarnoga /đ/.

Fonemi su pisani ovako:

/c/ = <c> (Janjica, rupicu, celivao, narukvice, nerce)

/č/ = <cs> (oblacsi, Njemacske, rics), <cn> (cneljadeta, divicnica, cninila, cnovik, pijancnuje)

/ć/ = <ch> (komadich, odiche, kchercnicu, kuchi, najveche)

/dž/ = <cx> (pencxera)

/đ/ = <g> (Angelia, gerdani), <gj> (pregja, izigje, megju, mengjushe, dogje)

/g/ = <g> (gosnpodine, druga, mlogo, nagovara, zalog), <gh> (drughij, draghi, poghibio, mloghe)

/i/ = <i> (prikaza, nvitlont, govorila, ugoditi, gonpodine)

/j/ = <j> (Gospoja, npavaju, djevojko, jent, nejmaju)
/k/ = <k> (Katarina, kruha, kazati, kucao, nvekar)
/lj/ = <lj> (pontelji, ljubeznivo, ljubavi, volju, zafaljujem)
/nj/ = <nj> (pravdanje, nadashnjega, uxivanje, knjigovezac, pletenje)
/s/ = <s> (posla, nas, mislim), <n> (nuknju, nrebrom, ntolicu, npava, nerce)
/š/ = <sh> (komshiluk, troshak, dushi, poshten, drushtvom)
/u/ = <u> (hochu, ukinuti, untane, uraditi, nunce)
/v/ = <v> (vreteno, poslove, venelje, Ivan, ovidi)
/z/ = <z> (ponizna, zbilja, vezene, razborni, zec)
/ž/ = <x> (xenidbe, zasluxila, muxa, sloxno, tuxna).

PRIKAZA ILITI KOMEDIJA

Prikaza ova, moji štoci, koju sada misto pisama na svitlo dajem, i u napridak dati hoću, jest vridna da ju štijete i poradi svoje lipote i velike radi koristi koju iz nje imati možete. U njoj jest prilika jedne dobre obitelji po kojoj se svaka druga upravljati može. Iz nje primiti nauk hoćete kako se zavade i ogovaranja ukinuti mogu. Štjite³⁹ ju, dakle, štoci pošteni, i viditi hoćete da je ne samo naučna, da i izvrstita, naravna, s razlogom učinjena i zato mlogo koristna. Uživajte ovi prvi dio prikaze i živite srećni!

DIO PRVI

Prizor (scena) I.

Soba u kući gospodina Nikole

Gospoja Katarina, kći Janjica i Marta, sluškinja, posluju

Janja: O, koliko je lijepa ova pređa, gospoja mamice!

Katarina: Vrlo krasan bez biti će iz nje.

Ja(nja): Čini mi se da, kad se odkati dade, služi' će hiljadu godina.

Kat(arina): Ti se samo brini da napredeš.

Ja(nja): Evo sam jurve četiri motila namotala, a ni⁴⁰ sat jedan kako mi je Marta rašak donela.

Marta: A ja, kako sam ustala, naprela sam veće vreteno.

Kat(arina): Dobro ste se vladale, zaslužile ste pridružak.

Janj(a): Kod nas nije kano kod gospoje Anđelije, gdi spavaju do podna.

³⁹ Shtite

⁴⁰ niij

Kat(arina): Muči! Pazi na tebe, a ne govori od drugih. Čini ono što ti se zapovida činiti, to je dosta. Što moreš ti znati od kuće gosp(oje) Anđelije, spava li se onde ili se radi? Pak ako i spavaju ujutru, bdiju i rade uvečer, i uradi' će možebiti više za dva sata nego mi cio dan. Od drugih ljudi vazda valja dobro misliti, kćerco moja. Ja sam tebi više puta govorila, ja neću niti da se štogod govori niti da se što zlo od drugih misli.

Jan(ja): Uistinu, gospoja mamice, ja nisam to rekla da zlo ogovorim. Neka mu bude nazdravje koji kasno ustaje. A ja, kada jedanput svane, ne bi ti ostala u postelji da me privežu.

Mart(a): Doisto, jedva opazi kroz kakvu od pendžera rupicu svitlost, udilj me probudi i hoće da ustane. Kadkad, da istinu kažem, ustanem, za njoj ugoditi, premako od sna još se potipljem.

Jan(ja): Meni je pak drago viditi nju gdi se potiplje.

Kat(arina): U svakomu dilu valja imati razlog. Ustati rano dobro je, jerbo ono što se ne uradi zarana, već se neće uraditi. Ali i narav hoće svoj pokoj. Kada su noći kratke, dosta je ustati kad sunce izlazi, ali kada su noći duge, valja ustati koji sat i prije. Siromaška Marta ide⁴¹ u postelju najposlidnja. Ostavi ju, dakle, jedan sat više spavati ako je kadkad sanana.

Mart(a): Eh, ne, ne, gospojo draga! Ja rad' ustajem rano i činim moje poslove od kuće prije nego gospoja ustane. A opet neću da moja gospodična sama se oblači. Ja hoću da ju počešljam, da joj glavu namistim, da ju opravim i učinim gizdavu moju gospodičnu kano zlato, jerbo joj želim svako dobro.

Jan(ja): Dragaa moja Marta, oprosti mi što te kadkad probudim. Ja to ne činim da te mučim, pače ako koji dan dobro ne čutiš se, znaš što sam rekla, ja sam pripravna sve poslove kućne uraditi ako ti ne možeš.

Katarina: Zdrava djevojko! To mi je drago kad si ponizna i dvorna svakomu.

Marta: O, gospojo draga, istinito možete zafaliti Bogu da imate dva ditešca vrlo dobra.

Katarina: Tako je zaisto, i zafaljujem iz srca! A i Ignatija jest jedno dobro dite. Ufam se da ću kadgod veselje i uživanje moje imati.

Marta: Ali kad je mati dobra i dica iziđu dobra.

Katar(ina): Ne, Marto, ja nejмам ikakvo zasluženje. Bog je njim dao jednu vlastitost duše veoma učenu da se lasno pomoći mogu.

Marta: Eh, gospojo, da oni nejмаju dobar izgled koga jim dajete...

Katar(ina): Ako ćemo govoriti od dobroga izgleda, mene neka ne gledaju, ja bo imam mlogo pomanjkanja. Ali na otca njihova, koji je jedna u sebi dobrota, i djeda, koji je jedan ljubeznivi i sasvijem izgledni starčić na svitu, neka gledaju.

Janja: Ja baš vrlo rad' imam gospodina djeda.

Marta: A on opet gospodični svako dobro želi.

⁴¹ idje

Katar(ina): Zaista mogu reći da sam došla u jednu kuću gdi je svaka dobrota. Od mogega muža i od svekra nisam ikada imala kakvugod suprotnost. Uvik gledaju i nastoje meni zadovoljiti.

Marta: Ali scinim da vam čovik lasno i s malim ugoditi može.

Katar(ina): I sa svijem tizim moglo bi se dogoditi da se budem namirila na kakve ljude nerazborite, da bih bila drugu ćud dobila nego sada imam. Što ja marim za šetnju, za razkošje i većanje kada u kući mojoj mir i pokoj, koji je najveće veselje i bogastvo svita ovoga, uživam?

Marta: To je prava istina, draga gospojo. I ja sam ti takva. Kad sam služila u drugih kuća, jedva sam dočekala čas da kudgod izajdem, a ovdí još mi nije misao došla. Najveće moje veselje jest kad vidim svekolike zajedno ili kod trpeze ili poslije ručka među sobom razgovarati se. Ovo je uistinu jedna dobra obitelj.⁴² Daj Bože da mojoj gospodični Janji ovakva sreća dođe, ako ju Bog u stanje ženidbe zazove.

Janja: A kuda ti hoćeš da ja idem? Dokle god moja gospoja mamica mene hoće, ne misli ti da ću ja kudgod otići.

Katar(ina): Ne pazi ti, kćerco moja, na drugo nego što ti Bog nadahne. Ne ufaj se ni u tebe ni u mene, niti u one koji te rad' imaju, jerbo ljubav lasno privariti može. Svitovanje valja od mudrih, pametnih, razbornih ljudi iskati.

Marta: Oh, evo ide naš gospodin dido!

Janja: Barem ćemo se malo nasmiјati! Baš ovomu našem starčiću vidi se ista dobrota iz očiju.

Prizor II.

Gospodin Nikola i rečeni

Nikola: Dobar dan, kćerčice⁴³ draga, dobar dan!

Katar(ina): Dobar dan i vami, gospodine svekre, dobro mi ustali!

Janja: Molim, dajte mi ruku, gospodine dido. (*Ustane i poljubi ruku.*)

Nikola: Bog te⁴⁴ blagosovio, moje drago veselje! (*Na Janju.*)

Marta: I meni, dragi gospodine. (*Poljubi ruku.*)

Nikola: Dobro, fala Bogu, dobro. A gdi je Ivan? Zar je kuda izišao?

Katar(ina): Tako je, gospodine. Izišao je vrlo rano.

Nikola: Kako je to on izišao, a nî se meni prikazao? On je običavao svako jutro, prije nego iziđe, doći k svojemu otcu i pozdraviti ga.

Katar(ina): Morao je rano otići k jednomu opravniku (*prokuratoru*) zaradi nike male zavade, koju ima s jednim trgovcem.

⁴² obiteo

⁴³ Kehercnice

⁴⁴ Bogde

Niko(la): Mogao je on k meni doći i kazati meni što god.

Katar(ina): Mislio je da vaše gospodstvo spava pak vas nije hotio probuditi.

Niko(la): Ništa ne mari. Ako bi ja i spavao, meni je drago da me probudi, i prije nego iziđe, dobro jutro nazove. I zato ostavljam vrata otvorena. A želim mojega sina viditi dokle sam živ. Dakle je otišao radi kakve svadnje?

Katar(ina): Jest, gospodine. Jutros mu je rečeno da oni trgovac, s kojim se je jučer za niki vosak pogodo, hoće da drugomu prodade.

Nikola: Pak toga radi hoće Ivan da se svadi? Ne, za ljubav Božju, ne! Neka se pomiri i popravi pošteno, a neka se ne svađa. A gdi je Ignatio? Zar je već otišao na učionicu (*skulu*)?

Katar(ina): Nije, gospodine. Tamo je u drugoj sobi, uči štijenje (*lekciju*).

Nikola: Scinio sam da je otišao, a ruku mi nije celivao. Kada nauči štijenje, imam jednu stvar da mu dadem.

Janja: A meni, gospodine dido?

Niko(la): I tebi, ako si zaslužila.

Janjica: Jesam li zaslužila, gospojo mamice, kažite?

Kat(arina): Ne znam...

Mar(ta): Eh, kako nije zaslužila?! Zaslužila je, da! Četiri motila jurve je naprela.

Niko(la): Šta?! Četiri motila?! Zdrava mi bila!

Janjica: Pak ćemo beza odktati i gospo(dinu) didu košulju sašiti.

Nik(ola): Oh, dakle, drži! Da' ću ti jednu stvar vrlo dobru.

Janj(a): Baš i do zbilja?

Niko(la): Evo, na, jedan komadić pite. (*Izvadi i dade.*)

Janj(a): Ah, fala!

Marta: A meni ništa?

Niko(la): A jesi li zaslužila?

Marta: Jesam, mislim. Naprela sam dosada veće jedno čitavo vreteno.

Niko(la): Dakle će biti i za tebe što god.

Prizor III.

Ignatio i rečeni

Ignatio: A meni zar ništa?

Nikola: Ah, prokšo, oćutio si miris, je li?

Ignat(tio): Čuo sam da je gospodin dido ovd i pak sam došao da ruku celivam.

Niko(la): Evo, drži (*pruža ruku*). Jideš li rad' pitu?

Ignat(tio): Ja rad' jidem.

Janj(a): I ja rad' jidem.

Niko(la): Čekaj, prije valja dati tvojoj materi.

Katar(ina): Službenica pokorna, gosp(odine) svekre, ne mogu jisti tako rano.

Niko(la): Barem što god malo.

Katar(ina): Ugoditi vam, uze' ću štogod malo.

Niko(la): Baš sam dao izpeći danas. Uzmite (*daje Katarini komadić*). Ovo tebi. Prije valja dati muškumu (*daje Ignatiju*). Ovo tebi (*Janjici*). Ovo Marti, a ovo meni.

Katar(ina): A za muža mojega baš ništa?

Niko(la): Eto ti mene! Zaboravio sam njega! Nemojte mu kazat da sam ga zaboravio. Ja ću mu čuvati i dati moj komadić.

Katar(ina): Ne, ne, ja ću za njega uzdržati⁴⁵ moj.

Nikol(a): Ne, vi jidite, ja ću mu moj ostaviti.

Katar(ina): Doisto velim da ću mu ja moj komadić s drage volje i srca ostaviti.

Niko(la): Siromaška!⁴⁶ Baš si ljubezniva! Moj sin može zafaliti hiljadu puta Bogu da se je na jednu ženu od zlata namirio.

Katar(ina): Ja, dragi gospodine, nisam vridna da ga imam za moga druga.

Ignat(io): Ja idem na učionicu, gospoja mamice.

Katar(ina): Idi, idi! Bog te blagoslovio!

Nikol(a): Čuješ li, Jurje? (*Zove ga.*)

Prizor IV.

Jur[j]e i ostali

Jur[j]e: Evo me, gospodine!

Niko(la): Odvedi ovo dijete u učionicu. (*Na uši Jurju:*) Ali pazi dobro da po putu ne staje, ne gleda kojekakve budalaštine i da se ne sdružuje s kakvom zlom djecom.

Jurje: Ne bojte se, gospodine. On se s nikim ne miša. Ide upravo po putu, jedva dočeka da na učionicu dođe. A kad bi on štogod drugo činiti hotio, ja mu ne bi pripustio. (*Ova Jurje Nikoli potajno.*)

Niko(la): Zdrav bio, Jurje! Drži, evo i tebi malo pite.

Jurje: Fala velika, gospodine.

Niko(la): Neka svi uživaju od onoga što imamo, ako je i najmanje. Svi smo od pûti, a priričje govori: "Sva su grla sestre". (*Na Ignatiju:*) Ajde, dakle, idi i vladaj se dobro.

Ignatio: A zar vi ne znadete, gosp(odine) dido, da sam ja u učionici najprvi?

Niko(la): Znam ja to dobro. Ali valja sada da čuvaš to misto dobro.

Ignat(io): Tako je, ako hoću da dobijem dar.

Katar(ina): Dobio je jurve četiri dara Ignatio.

Janj(a): A kakvi ću ja dar primiti kad bez bude otkat?

Nikol(a): Ah, ja tebi pripravljam jedan dar vrlo lijep.

⁴⁵ uzderzati

⁴⁶ Siromaska!

Janj(a): Ta zbilja? A što mi pripravljate?

Niko(la): Znati ćeš s vrimenom.

Janj(a): Ala, koliko bi sada platila samo da znam što mi pripravlja gospod(in) dido!

Niko(la): Eh, polepnost! Dosta je... Ja sam rekao... Hajde ti, Ignatio, na učionicu, da ne dođeš kasno (*na Ignatiju*).

Ignatio: Eh, gospod(ine) dido, idem ja. Neću slušati te razgovore, jerbo mi je meštar rekao da ne budem na svašto polepan. Dajte mi ruku, gospod(ine) dido. Ruku, gospojo mamice. Meni je drago da moja sestrica dobiva darove. Kad ja budem velik, i ja ću joj dati načiniti jedne narukvice, jednu suknju i jedne cipele srebrom vezene. (*Otide s Jurjem.*)

Prizor V.

Katarina, Janjica, Nikola

Katar(ina): Baš je ljubeznivo ovo djetešće!

Niko(la): Jerbo je sinčić od dobre matere.

Katar(ina): Svekolike kriposti ima od svoga otca.

Janjica: Dakle, gospod(ine) dido, što mi pripravljate za dar?

Niko(la): Kaza' ću ti, kćerčice moja. Istina je da imaš otca i mater, koji će ti svaka dati. I brata imaš, u koga se mlogo s vrimenom ufati možeš. Ali ja neću da tko drugi ima brigu za tebe, jerbo se ne zna na što stvari ovoga svita doći mogu. Ja imam jednu baštinu od mojih starih, od jedno dvije hiljade forinta. Ovo ću ja na dobitak dati, da se uzmložaje dotle dokle tebi Bog dade da dođeš u drugo stanje.

Katar(ina): Dragi gospod(ine) svekre, to je velika blagodarnost⁴⁷ koju imate prema vašoj krvi.

Janj(a): Ali ako ja ne uzimam volju iz kuće izići, hoću li onda ovo ja izgubiti što ste mi obećali?

Niko(la): Onda veće ne znam... Draga Janjico, ja neću da ti izgubiš plod moje ljubavi. Ako se do trideset godina u koje stanje ne metneš, onda ću ti sve na tvoju volju ostaviti.

Janj(a): Vi ćete onda svaka urediti?

Niko(la): Eh, kćerčice moja, gdi ću ja onda biti!

Janj(a): Bi' ćete živi, ufam se u Boga.

Nikola: Veće sam ja komad života, kćerco, prošao... Došao sam ja jurve na doljne grane... Draga moja, ne govorimo od toga. Dokle Bog hoće, a ništa više.

⁴⁷ blagodornont

Prizor VI.

Ivan i rečeni

Niko(la): Oh, Ivane, sinko moj, došao si!

Ivan: Oprostite mi da nisam došao vas pozdraviti prije nego sam otišao. Vidilo mi se je vrlo rano.

Niko(la): Toga mi više nemoj činiti! Dojdi ti k meni, makar bilo u pô noći.

Ivan: Dajte mi ruku. (*Ljubi ruku.*)

Niko(la): Evo! (*Daje ruku.*) Ali gospoja Katarina ima jednu dobru stvar da ti dade (*u uši Ivanu*).

Ivan: Je li istina? A što ima moja žena, s čim će me darivati?

Katar(ina): Jedan komadić pite, koji mi je dao vaš otac.

Niko(la): Nije imala srce da pojide brez tebe (*na Ivana*).

Ivan: Zafaljujem ti, ljubo moja, na srčanoj ljubavi! Jidi ti misto mene.

Katar(ina): Ja ne, tvoja je.

Ivan: Podaj Janjici.

Katar(ina): Jila je ona dosta. Neću da joj što zlo čini.

Janj(a): Slatke stvari uzrokuju meni štucavicu.

Niko(la): Kad nećete vi, dajte ovamo taj komadić, ja ću ga pojesti.

Marta: Ja nisam rekla da neću.

Niko(la): Proždrlice! Evo polak tebi. (*Razdili.*)

Marta: Fala, gospodine dido!

Niko(la): Svi me nazivaju didom. I izvan kuće kad iziđem, kad dođem gospodaru knjigovezcu ili gospodinu likaru ili kumu, svi me zovu didom. Ali za to ništa, ja znam da od ljubavi govore. Je li istina, Ivane, da si išao danas radi nike svadnje?

Ivan: Nije svadnja, ako ću pravo rejt, nego hoće niki da pofale u riči, a ja bih rad' da se pogodba drži.

Niko(la): Nemoj se svađati, za ljubav Božju! Jerbo ako bi i najposlije dobio pravdanje, sav dobitak pravdanje hoće proždrti. Blagujmo i uživajmo ovo što imamo u miru, a, fala Bogu, dosta imamo. Da ja budem na svaku rič i uvriđenje pazio, ne bih toliko dugo zdrav i kripak živio, kakvi sam sada. Ako tko štogod učini ili ričju uvridi, uvijek je sramota njegova, a ne tvoja, buduć da svit znade da si ti jedan pošten i vridan čovik. Ne tražimo, dakle, svadnje i nemira.

Katar(ina): Slušajte vašega otca kako i što govori. Istina je da bolje ne može reći nego je rekao.

Ivan: Ja sam uvijek činio, gospod(ine) otac, kako vi hoćete, a i u napridak činiti hoću kako vi izvolite.

Niko(la): Tako, sinko moj, Bog te blagosovio! (*Poljubi ga.*)

Janj(a): Eto kucaju na vrati.

Mar(ta): Idem viditi tko je. (*Ustane i otide.*)

Prizor VII.

Niko(la): Blagujmo mi i uživajmo naše blago, a neka nam ne proždira pravdanje. Večeras doći će k meni moj kum, gospodar knjigovezac i gospodin likar. Hoćete li, dakle, vi da jim spravimo štogod malo večerice?

Ivan: Zar niste vi u tomu gospodar?

Niko(la): Dobro je to, ali ja hoću da se svaka čine u kući složno. Je li vam to po volji, draga snašo?

Katar(ina): Meni je ono po volji, dragi gospodine, što i vami.

Niko(la): A nećete li vi koga joštere zazvati?

Katar(ina): Ja ne bi znala koga, jerbo sadašnjega vrimena bolje je toga društva uklanjati se. Mi idemo rano spavati, a kada drugi dojdju, ne znadu otići, nego obraćaju noć u dan, a pokoj u nepokoj. Pak da jim čovik što rekne, onda bi govorili da nismo poštteni, nismo svit vidili i da ne znamo ljudski. Ja rad' u miru živem i imam najveće moje uživanje razgovoriti se s mojim kućanom, a za drugo ne marim.

Niko(la): Oh, pravo imate, gospoja snašo, bolje je biti u miru i samu, jer se manje Bog uvriđuje. Ali moj kum, gospodin likar i gospodin knjigovezac jesu ljudi pametni, razborni i mudri, koji rad' se rano uvečer rastaju i kući idu.

Prizor VIII.

Marta i rečeni

Marta: Znae li, gospojo, tko je na vrati kucao?

Katar(ina): Tko bi to bio?⁴⁸

Mart(a): Gospoja Anđelija, koja je rad' vas pozdraviti.

Katar(ina): Čića mene može unići, ako gospodin svekar i moj muž nisu protivni.

Niko(la): Zar niste vi gospoja kuće? Pustite ju nek uniđe, jerbo poslije možeš imati drugi posao pak će te zadržati.

Katar(ina): Baš i čekam tkalca oko podneva.

Janj(a): Oh, dakle, valja meni brzo ovu pređu smatati!

Katar(ina): Reci joj, ako izvoli, nek uniđe.

Marta: Čini mi se da se je štogod dogodilo u kući gospoje Anđelije. Sluškinja njezina dade mi zlamenje glavom. U onoj kući zlo se živi.

Katar(ina): Šuti, pazi na tebe!

Marta: Oprostite, gospojo. (*Otide.*)

⁴⁸ biu

Prizor IX.

Katarina, Janjica, Ivan, Nikola

Niko(la): Hoćeš li kudgod nadvor, Ivane?

Ivan: Neću, gospodine otče, više ovo jutro. Imam nike knjige iz Njemačke, pače ako imate vrijeme, rad' sam da je štijemo zajedno i da se razgovorimo od naše trgovine, što ćemo i kako ćemo urediti i odgovoriti.

Niko(la): Kako godir ti hoćeš. Veće znadeš da sam ja trgovinu ostavio i tebi pridao. Ali da te mogu bolje jošter upraviti prije moje smrti meni je drago, i hoću da te pomognem i ubavistim.

Ivan: A ja, gospodine otče, jesam primio ovo brime na me, da vam odlane, ali hoću da imam uvijek od vas svitovanje.

Niko(la): Ajde, dakle, da idemo te knjige iz Njemačke čitati. Snašo, da se opet vidimo. Janjice, kćerčice moja, s Bogom, draga, ostani zdrava. O, Bože, daj mi dočekati veselje i radost od moje krvi! (*Otide.*)

Prizor X.

Gospoja Anđelija, Katarina, Janjica i Marta

Anđe(lija): Može li se doći k vami?

Katar(ina): Slobodno, gospojo Anđelijo! (*Ustane zajedno s Janjicom.*)

Anđel(ija): Sjedite, sjedite, draga gospojo, radite i poslušajte. Ja nisam došla da vas uznemirim.

Katar(ina): Ah, baš nimalo! Marto! (*Zove ju.*)

Marta: Evo me, gospojo.

Katar(ina): Daj stolicu gospojo Anđeliji. Pak na, uzmi ovo pletenje i metni na stranu.

Anđ(elija): Pletite, gospojo draga, zaradi mene nemojte se od posla zadržavati.

Katar(ina): Baš veće nejmam volju, rad' sam malo s vami razgovorit se.

Janj(a): A ja ću sliditi smatati pređu, ako mi dopuštate.

Anđ(elija): Tako, tako, draga, radi ti. Oh, te da lijepoga veselja imati takvu kćerčicu! (*Na Katarinu.*)

Katar(ina): Moram ju i ja pofaliti: baš nije zla divičica.

Anđ(elija): Ali, mir u kući jest najveće dobro. Ele, ja tužna i žalosna nejmam.

Katar(ina): Zar imate što što vas uznemiruje?

Anđ(elija): Baš sam zato i došla k vam, da ištem svitovanje i da se malo iztužim, ne bi li mi odlanilo.

Katar(ina): Je li što da može čuti i djevičica?

Anđ(elija): Ah, ništa nije, može i ona biti.

Katar(ina): Što, dakle, imate, gospojo Anđelija?

Anđ(elija): Imam jednoga muža prokleta, nemirna pijanca i puna zloće, koji me je jurve do groba dotirao.

Katar(ina): Nemojte činiti da vas muž čuje tako govoriti. (*Pogleda malo na Janjicu.*)

And(elija): Jurve vas komšiluk znade kako on žive. Od nekoliko dana svejednako odlazi k jednoj ženi...

Katar(ina): Janjice, idi tamo u drugu sobu smatati.

Janj(a): Odmah, gospojo mamice. (*Ustane.*) S dopuštenjem (*Andeliji*).

Prizor XI.

Katarina i Anđelija

Anđ(elija) (*u sebi*): Velika opaza! Nije moja mati sa mnom tako činila.

Katar(ina): Sada se možemo razgovarati slobodno.

And(elija): Da ne budem barem izdala se.

Katar(ina): Bolje nek ide u drugu sobu. Djevojke, kada što čuju, mlogo govore i misle.

And(elija): Da se, dakle, vratimo na razgovor, draga gospojo Katarino. Ja sam ti žena sasvijem iz pameti izišla.

Katar(ina): Zašto to? Ta gospodin Luka dobar je čovik i čovik pošten, koji je među ljudma bio i svit vidio. Imate dosta dobra muža, a dječice nejmate. Mogli biste živiti lijepo i mirno.

And(elija): Eh, draga gospojo, kad nejma čovik u glavi mozga, ne može tu mir biti. Moj muž miluje drugu.

Katar(ina): Ali, znate li vi to doisto? Može biti da to zli samo jezici govore.

And(elija): Oh, znam istinito! Jerbo odkada k njoj odlazi, mene ne može viditi niti spava u mojoj sobi. Pak ako mu koju dobru rič rekнем, odgovara mi priko batine.

Katar(ina): Oh, što govorite?! Baš dobro je da sam djevičicu iz ove sobe otirala.

And(elija): Samo ću vam ovo kazati...

Katar(ina): Dragа gospojo Anđelijo, to su stvari koje ako meni kažete,⁴⁹ ja vas pomoći ne mogu.

And(elija): Ah, gospojo dragа, od potrebe je da vam kažem ako ćete znati zašto sam k vam došla.

Katar(ina): Ja ne bih znala. Iztužiti se možete, ali ne prid svakim, jerbo se ozloglasujete.

Anđ(elija): Od nas svuda po varošu govore. A zašto? Jerbo moj muž nejma pameti! Osim toga, zaljubio se je u drugu, kocka se, pijančuje, hoda po svu noć, a ne gleda na korist svoje kuće.

Katar(ina): Bože dobri! Kako može takovi čovik spavati?

⁴⁹ kazete

And(eliya): I baš tako je, gospojo draga! A ja, siromaška, moram se briniti.

Katar(ina): A što možete vi učiniti kada muž ne mari niti se brine?

And(eliya): Što znam činiti? Moj siromaški⁵⁰ biser oti' će mi vas. Za sada valja mi prsten i mendoše uložiti, a kako se čini, može biti oti' će mi i đerdani.

Katar(ina): Zar vi hoćete da se mentujete vašega bisera?!

And(eliya): A da što znam činiti, da istom dignem sramotu s kuće?

Katar(ina): Ja ne znam što rejtii. Vaša je to dobrota velika kada hoćete mentovati se bisera za moći platiti kuće dugove. Valjalo bi da se vaš gospodar prama vam haran ukaže.

And(eliya): Meni je samo žao dati moj biser nikim te nikim lakomcem, kod kojih⁵¹ kamata i glavno pojide i proždre.

Katar(ina): A koliko bi vam potrebito bilo, gospojo Anđo?

And(eliya): Jedno dvije stotine forinta, a kad bih smila...

Katar(ina): Dost je, ne govorite više. Ja ću vam poslužiti, jer vidim da se stidite iskati. Ja znam ista –premda, fala Bogu, nisam ikada u tom stanju bila –ja znam, reko, ista kakvo je srce onoga varoškoga čeljadeta koje mora svoje stvari drugomu davati za svoju potrebu. Ali buduć da meni dajete, budite uistiniti da nitko to znati hoće. Dvista forinta imam od mojih vlastitih novaca, što sam dobila koje od mojega muža na poklon, koje opet od manjih kojekakvih stvarčica s kojima trgujem.

And(eliya): Vi ćete mi, draga gospojo, veliku ljubav učiniti.

Katar(ina): Dakle, ja ću uzeti biser, a vam ću novce dati. Istina je da su novci u mojoj vlasti, ali ono što ima žena i muževo je. Zato premake moj muž može znati koliko ja novaca imam, pak da kadgod dojde da vidi, mogu se lasno izgovoriti biserom, da sam za novce uzela u zalog.

And(eliya): Ali barem, molim vas, nemojte mu kazati do velike nužde. Ja bi se vrlo stidila da on uzaznade.

Katar(ina): Ja vam obećajem da mu kazati neću, već ako bih morala.

And(eliya): Dakle, evo, uzmite prsten i mendoše.

Katar(ina): Izvolite u drugu sobu, da vidite gdi ću metnuti, ondi ćete i najti.

And(eliya): Idite vi sami, nije potreba da ja idem.

Katar(ina): Izvolite, izbroji' ću vam novce.

And(eliya): Primiti ću vaše blagodarnosti.

Katar(ina): Zapovidajte naprid.

And(eliya): Službenica ponizna.

Katar(ina): Siromaška! Baš mi je vas žao! Mloge i velike stvari čuju se i vide se na svitu, i zato svaki, koji štogod malo dobarca ima, neka Bogu zafali.

(*Uniđu.*)

⁵⁰ niromaski

⁵¹ kojik

Prizor XII.

Nikola, Ivan i Jurje

Niko(la): Sinko moj, vladaj se tako i nećeš zabluditi. Malo trgovine, ali sigurne uzimaj. S onima ne trguj ikada koje ne poznaješ i u koga poufati se ne možeš, a navlastito čuvaj se onoga koji ti mlogo obećaje.

Ivan: Uistinu ono svitovanje nedavno da žito pošaljem do Siska na naš trošak čini mi se, kako sam ja računao, bilo bi hasnovito, jer bismo bili imali 20 forinta na sto. Ali ima pogibili mlogo, kako vi maloprije rekoste.

Niko(la): Hoćeš li ti, moj sinko, još veću pogibio viditi? Zašto onaj isti, koji tako tebe svituje i nagovara, nije tako trgovao? Valja da tu leži zec, ima tu koja ta privara. Ja ne mislim od drugoga zlo ikakvo, ali u trgovini dosta se zla i privarâ događa na toliko da sadašnjega vrimena valja, rekavši, zlo misliti iliti dvojiti, a ne svakomu odmah vjerovati.

Jurje: Gospodine (*na Ivana*).

Ivan: Tko je?

Jurje: Evo, došao je gospodin Luka, rad' bi s vami govoriti.

Niko(la): Ta je lijepa! Žena kod žene, a muž k mužu. Ovo su pohodki vrlo protivni sadanjemu svijeta običaju.

Ivan: Valja da ga pustim (*na Nikolu*).

Niko(la): Tako je, pusti ga neka dođe.

Ivan: Kaži mu nek izvoli.

(*Ode Jurje.*)

Niko(la): Ja idem sada jednu stvar dovršiti na dvoru.

Ivan: Kuda idete, gospodine otac?

Niko(la): Idem na jedno misto... tamo...

Ivan: Ne bih ja mogao znati kuda?

Niko(la): Kaza' ću ti, ali da nitko znade. Jedna siromaška u varošu kuća nejma kruha, pak evo nosim jedan dukat da jim dadem. Ja mislim da ti nećeš biti protivan.

Ivan: Oh, dragi otac! Podajte jim i dva, ako su sirote baš potrebite.

Niko(la): Za sada dosta je jedan. Ali nikomu ne valja kazati što⁵² od toga. Da drugi čuju, bi počeli suditi da činimo ukazati se samo svijetu. Ne valja da svijet znade, dosta je da se u nebu znade.

⁵² stogod

Prizor XIII.

Ivan i Luka

Ivan: Ovo su dila sigurna, dila od milosrdja, koja nas neće osiromašiti.

Luka: Sluga sam, gospodine Ivane.

Ivan: Sluga pokorni, gos(podine) Luka.

Luk(a): Ne bih rad' vas u vašemu poslu uznemiriti.

Ivan: Gospodar ste u svako vrijeme, a sada baš nejmam s čim se zabaviti.

Luka: Ja pak zabavit sam, moj gospodine, u srcu, u glavi i u duši s neizbrojenima mislima.

Ivan: Kakve bi to vas misli mučile?

Luka: Žena moja, pogan od sviju poganî.

Ivan: Dragi prijatelju, ne govorite tako od vaše žene jerbo sebi istim ne činite poštenje.

Luka: Jurve ju svaki znade kakva je. Ja mislim da su u njoj sva pomanjkanja koja jedna zločesta žena imati može. Pak se svrhu toga s jednim miluje, i zato hoću da poludim.

Ivan: Žao mi je vas, ako je tako.

Luka: Pak što je više, proigra mi i prokocka svekolike stvari u kući.

Ivan: A kako to vi pripuštate da se ona igra?

Luka: Ako ću pravo rejtî, ja sam kriv. Izprva bio sam joj malo kroz prste gledao, pak se je sada oduzdala.

Ivan: Vi ste, dakle, krivi. Ele, od mene svitovanje ne tražite. Kada čovik hoće, lik tomu može najti.

Luka: Dobro vi velite jerbo imate dobru ženu. Ali da imate vruga kakvoga ja imam na mojemu vratu, ne znam kakvo bi i s vami bilo.

Ivan: Blagosivam moga Boga... Istina je prava da ja imam dobro čeljade. Ele, nejma na svijetu težje stvari nego kada čovik u kući mir imati ne može.

Luka: Ja svrhu nemira imam toliko dugova da ne znam što ću početi.

Ivan: Polako bjesidite da ne čuje družina.

Luka: Ne mogu se uztegnuti, dragi prijatelju. Već ako me vi još ne pomognete, zlo i u zao čas po me!

Ivan: Istina je, dragi gospodaru Luka, da ja trgujem i vladam kućom, ali ja valjam od svega račun otcu dati. Ako hoćete da njega upitam...

Luka: Ne, ne, gospod(ine) Ivane! Vaš otac jest pošten čovik i čovik dobar, ali ja bih rad' da od toga nitko ne znade. Ja imam potrebu od trije stotine forinta, a dao bih vam u zalog što odiće svilene zlatom vezene, što srebrnih noža i kašika i prsten s dragim kamenom.

Ivan: Imate li ovdî kod vas?

Luka: Evo jih ovdî. Vi razumijete⁵³ cinu.

⁵³ raxumiete

Ivan: Dobro, ja ću vam poslužiti. Ako bi me kadgod otac štogod i upitao, mogu ga s ovim utištiti.

Luka: Molim da nikomu od toga govorite.

Ivan: Ne dvojite. Obećajem da se neće razčuti. Izvolite u drugu sobu, da vam izbrojim.

Luka: Učiniti će mi ljubav neizmirlu Ivan. Uzajmiti novce sigurno, malana je ljubav, a dužni smo na ovom svijetu jedan drugoga pomagati.

(*Uniđu.*)

Prizor posljednji

Marta i Jurje

Jurje: Ta to i gospodari pohode imaju?

Marta: Dakako. Pače naša gospoja ode s gospojom Anđelijom u drugu sobu, i čini mi se da je skrinju (*ormar*) počela otvorati. A baš bih se okladila ako joj ne uzajmi novac!

Jurje: To može lasno biti, jerbo u kući gospodara Luke bivaju mloge gozbe, ručak s večerom sastavi se.

Marta: Šuti! Znaš da gospoja naša neće da se o drugomu ogovara.

Jurje: Dosada ja mislim da nisam štogod rekao što bi mogao čovik rejti da je ogovor. Ali kad bi čovik hotio od njih razgovarati se, imao bi što govoriti.

Mar(ta): Kažider mi, dakle, štogod, Jurje, što znaš od njih.

Jurje: Ne, ne! Znaš da naš gospodar i gospoja jesu kruto zabranili drugoga ogovarati.

Mar(ta): Zar ne možeš štogod kazati bez ogovaranja?

Jurje: Ja ne znam, već ako bih napriliku rekao da muž i žena igraju se do glave.

Mar(ta): To je ništa. Može se rejti da se igraju da jim vrijeme projde.

Jurje: A da reknem da je nje igra jurve strmoglavila?

Mar(ta): Može se i to reći da su se za svoje novce igrali, a svaki može od svojega učiniti što hoće.

Jurje: Ali da reknem da su se zadužili s igrom?

Marta: Može se reći da će i platiti.

Jur(je): Fala Bogu, dosada nisam još ogovorio! Igra može se kojekakvo pokriti. Ali da ja stanem štogod drugo kazivati...

Mar(ta): A što znadeš drugo?

Jurje: Ne, ne, Marto! Znaš da gospoja neće da za drugim govorimo. A što su nam zapovidili, valja da obdržimo.

Marta: Štogod malo može se od drugoga rejti, a da samo ne uniđe se u velike komade, koji čoviku poštenje uzimaju. U svakoj stvari, čula sam, ima malina i veli-koća. Ja ne velim da mi sve kažeš, i velike stvari, nego štogod od malenih.

Jurje: Napriliku da reknem da gospodar Luka ima jednu s kojom troši i kost s vrata?

Mar(ta): To se rejti može, jerbo se rejti može da to čini od ljubavi.

Jurje: To je ljubav, čini mi se, vrlo rutava.

Mar(ta): Šut'! Zaradi toga ne valja ogovarati.

Jurje: To se isto može rejti i od gospoje Anđelije, koja se voda s nikim društvom od mala povirovanja, s nikima mladićima razpuštenoga života, pak čine da se u komšiluku ogovara.

Mar(ta): Ali ne valja da mi ogovaramo zato jerbo naš gospodin i gospoja neće da ogovaramo.

Jurje: I kazao mi je baš njezin sluga da je ona jurve sto puta svojemu mužu smrt želila.

Mar(ta): Može biti jerbo ima volju udati se opet.

Jurje: Valja da joj se kojigod od onih, koji ju vodaju i njoj dvore, dopao.

Mar(ta): Eh, ta vidi se da ima baš živinsku narav! Ona se odmah na svašto privući dade.

Jurje: Baš su se dobro sastali, muž i žena, dvije prave budale.

Mar(ta): Oh, šutimo, dosta je! Ne bih rad' da počmemo ogovarati.

Jurje: Da mi nije zabranito, mlogo bih još koješta kazao.

Mar(ta): Baš i ja bih znala nekoliko lijepih kazati, ali neću, da se ne rekne –mi za⁵⁴ drugim zlo govorimo. Bolje da opravimo⁵⁵ poslove naše, da nas ne pokaraju naši starji i nas radi Boga uvrde. S Bogom, Jurje!

Jurje: S Bogom, Marto! Pripravi mi štogod užine, dok se s posla povratim.
(*Uniđoše.*)

Slidi' će drugi dio.

⁵⁴ zo

⁵⁵ opravima

RJEČNIK

bez, vrsta tkanine koja se dobiva tkanjem
cića, zbog, radi
čititi, čitati
haran, zahvalan
hasnovito, korisno
lasno, lako
mariti, brinuti se
mentovati, riješiti se, osloboditi se
motilo, svitak pređe (štrena, *štringla*)
odlaniti, olakšati, rasteretiti
oduzdati, raspustiti se, oteti se
ogovor, ogovaranje, glasina
opaza, opreznost
opraviti, obaviti, izvršiti
pofaliti, uzmanjkati
pohodak, posjet
polak, pola
polepnost, pohlepa
poufati, pouzdati se
povirovanje, povjerenje
pravdanje, sud
premako, premda, iako
rašak, drveno pomagalo za namotavanje pređe; na jednom je kraju bilo u obliku slova V, a na drugom je kraju imalo prečku; pređa se motala u štrene (*štringle*)
sanan, pospan
svadnja, svađa
svitovati, savjetovati
uistinit, siguran
utišiti, smiriti, udobrovoljiti
vas, sav
zlamen, znak